

Bude v budoucnu potřeba druhé národní obrození?

Iveta Moulíková

Naše mateřština je krásný jazyk s dlouhou historií a zajímavým vývojem. V průběhu staletí zažila období rozkvětu i úpadku, období, kdy na ni její řečníci byli hrdí, ale i období, kdy se jí vyšší představitelé snažili odsunout a komunikace (minimálně ta oficiální – na úřadech apod.) měla být vedena v jazyce jiném, konkrétně v německém. Zdálo se, že čeština bude během několika let či desetiletí němčinou vytlačena a v budoucnu o ní nalezneme zmínku leda tak v nějaké učebnici či publikaci v kapitole o mrtvých jazycích.

Na situaci ovšem zareagovala skupina lidí, kterým nebyl osud našeho jazyka lhostejný a kteří ho chtěli uchovat pro příští generace. Proto byl zhruba v polovině 18. století zahájen tzv. obrodný proces – České národní obrození (národní vzkříšení). Cíle těchto snah byly zřejmé – pozvednout český jazyk opět na úroveň vzdělanců, motivovat lid k národnímu sebeuvědomění, ukázat, že čeština se také může vyrovnat ostatním jazykům. Pořizovaly se překlady světových děl, byla vymyšlena nová slova. A tak jako přes zimu čekají v zemi cibulky květin, aby mohly s příchodem jara vypučet v plné síle, tak se i čeština začala probouzet k životu, vyrašila a začala rozkvétat, až se z ní stal květ, za který se jeho majitelé nemuseli vůbec stydět. Čeština byla zachráněna.

Každý květ ale musí o svou krásu a existenci bojovat, protože na něj útočí řada parazitů, mšic a podobných nebezpečností. A tomuto boji je zejména v posledních letech vystavena i čeština (stejně jako většina dalších evropských jazyků). Musí bojovat s angličtinou. Nechci tvrdit, že angličtina je parazit. Angličtina je také květ. Květ, který se ale stále většímu množství lidí začíná líbit víc než jejich vlastní květ – čeština. A právě v tom je nebezpečí. Majitelé českého květu vědí, že anglický květ si zatím jen tak nepřivlastní (to by za ním museli vycestovat a zůstat v prostředí jemu vlastním, kde má zatím ty nejpříhodnější podmínky), a tak se alespoň snaží mezi sebou oba květy křížit v domnění, že tím českému květu přidají nějaké vlastnosti toho anglického, a tím ten svůj vylepší. Jak takové křížení probíhá? Které vlastnosti už se nakřížit podařilo? A nemůže se celý proces zvrtnout v nějakou nebezpečnou mutaci?

K prvním výraznějším křížením začalo docházet počátkem minulého století. Bez problémů se podařilo naroubovat do češtiny nová slova, která souvisela s moderním způsobem života. Jednalo se o slova z oblasti sportu (*fotbal, hokej*), filmu či hudby (*jazz, foxtrot*). Pomalu se

objevují i slova z dalších oblastí života (*tramvaj, klub*). Další přejímání z angličtiny probíhalo velmi postupně, což bylo samozřejmě ovlivněno českou orientací na Východ. Naprostý převrat nastal po Listopadu. Velmi se zvýšila prestiž angličtiny v českém prostředí, lidé si začali uvědomovat její důležitost pro mezinárodní komunikaci, ale i významnou roli, kterou hrají anglicky mluvící země v oborech, jejichž slovní zásoba je přejímána. Jde tedy zejména o politiku, management (ano, i slovo *management* jsme přejali z angličtiny), počítače, sport a volný čas. Dnes už se asi téměř nikdo nepozastaví nad slovy *spam, aerobic* nebo *piercing*. Přejímání slov z angličtiny sebou nese mnohá úskalí. Tím pravděpodobně největším je otázka skloňování cizích slov. Podle stadia zdomácnění tak můžeme taková slova zařadit do třech odlišných skupin. V první skupině nalezneme slova, která již jsou v češtině „jako doma“ – nikdo je jako cizí nevnímá, normálně se skloňují či časují. Ve druhé skupině se vyskytují slova, u kterých ještě proces zdomácnění úplně nenastal. Ukažme si to na příkladu slova *all inclusive*. I můj počítač mi slovo červeně podtrhává, což je známkou, že ho ještě nemá ve slovníku. Přesto většina lidí toto slovo zná a běžně ho používá. Než tedy dojde k úplnému zdomácnění, slovo si zachovává svůj pravopis i vlastnosti, např. co se týče skloňování. A zde je problém, protože některé pády u takto nesklonných cizích slov člověka až tahají za uši. A konečně poslední skupina. Nejzajímavější a nejkontroverznější. Slova, u kterých už určitý stupeň adaptace proběhl. Mnohdy ale tak nějak prapodivně. Slovo *esej* je všeobecně známé, otázkou sporu a mnohých debat ovšem je, zda se má skloňovat podle rodu mužského či ženského. Ještě záladnější je potom slovo *image*. U něj se můžeme setkat dokonce se všemi třemi rody, podle toho, ve spojení s jakým slovem ho uijeme. A navíc už můžeme narazit i na jeho přepis do češtiny – imidž.

Naše mateřština ale nepřejímá z angličtiny jen slova. Sice se většinou v souvislosti s anglicismy mluví o slovech, je to ale dáno tím, že slova jsou patrná a průhledná většinou již na první pohled. Další způsoby ovlivňování si mnohdy ani neuvědomíme. Jde zejména o snahu zjednodušit češtinu podle anglického vzoru, především používáním větných substantiv místo vedlejších vět. Jiné jazyky jsou na takováto zkracování možná vhodnější, ale čeština na to úplně stavěná není, a některé věty tak mohou znít opravdu zvláštně. Tak například místo „dlouhé věty“ *Dej mu dost času, aby si vyběhal důležité papíry* se setkáme s pohodlnou verzí *Dej mu na vyběhání si papírů dost času*.

Dalším odvětvím, ve kterém se s přejímáním anglické gramatiky hojně setkáváme, jsou samozřejmě reklamy a různé další slogany či nápisy, ze kterých je snaha o zjednodušení obzvláště patrná. Jde o hesla a názvy jako *Gambrinus den* či *Sazka Aréna*. Toto

„zapomínání“ na skloňování slov je trendem, který je stále častější. A možná proto nebezpečnější, protože už nám mnohdy ani zvláštní nepřijde.

Je tedy toto křížení jazyků jev veskrze negativní? Samozřejmě ne. Můžeme se sice setkat i s názory, že jakýkoli anglicismus jazyku škodí, ale není to tak úplně pravda. Angličtina nám často nabízí pomoc, jak překlenout nedostatek domácích výrazů, a to zejména v nových či prudce se vyvíjejících oblastech. Snahy o nalezení ekvivalentů např. ke slovům *software* či *upgrade* se s velkým úspěchem neseťkaly...

Na druhou stranu ale nemůžeme tvrdit o všech anglicismech, že jsou pro náš jazyk obohacujícím. Mnohdy je totiž používání anglických slov zbytečné a jde spíše o jakousi módní záležitost, protože v češtině nalezneme k takovým slovům zcela plnohodnotné ekvivalenty (jedná se např. o slova *meeting*, *team building* apod.)

V genetice bychom řekli, že každý organismus je kromě všech genů, které zdědil, ovlivněn také prostředím, ve kterém žije, a proto u něj může docházet k nějakým změnám, aniž bychom ho nějak křížili či uměle pozměňovali. A tak se domnívám, že i náš květ – češtinu - bychom měli ponechat, aby si něco z okolního prostředí převzala, pokud to sama vyjádřit či utvořit nezvládne. Ale pokud k něčemu schopnosti a předpoklady má, je křížení, umělé pozměňování a roubování cizích vlastností jevem naprosto nepřirozeným. A také nemá vždy stoprocentně zaručený úspěch - nemůžeme s klidnou hlavou vyloučit nebezpečí nějaké mutace. A jestliže do češtiny i v budoucnu stále bude pronikat proud nových (a mnohdy zbytečných) cizích slov, nezbyvá než doufat, že nám nějaké druhé národní obrození pomůže náš jazyk zachovat.

Jak Karel ke štěstí přišel

Anna Vejdová

Chtěla bych vám představit svého kamaráda Karla Ostružinu. Vyrůstal na sídlišti v Plzni a už odmalička patří do místního skautského oddílu Tygři. Studoval plzeňskou základní školu, potom přešel na ekonomickou střední školu a svá studia završil na VŠE v Praze. Skoro hned po vysoké škole si našel dobré zaměstnání. Naneštěstí ale musí sdílet kancelář s několika kolegy, kteří ve firmě pracují mnohem déle než Karel, a nechápou, jak je možné, že Karel má vyšší mzdu než oni. Samozřejmě je to na základě toho, že Karel zastává o něco vyšší post, protože je to firemní specialista na určitou problematiku, to ale svým kolegům nevysvětlí. Každopádně to jediné, co může Karel dělat, je smířit se s tím, že ho kolegové nemají rádi, a zbytečně je neprovokovat. Karel si také asi před rokem našel novou přítelkyni Zuzanu, se kterou už bydlí ve společném bytě. Protože je Karel poměrně mladý a ještě nemá děti, tak mu k vyplnění volného času pomáhá fotbalový tým, se kterým dvakrát týdně trénuje. Se spoluhráči se Karel moc dobře zná a považuje je za své nejbližší přátele. Mezi Karlovy záliby patří také sledování filmů a aby tím netrávil čas jen tak pronic zanic, píše na filmy recenze na internetovém portálu.

Možná se vám Karlův život zdá docela normální, ale ničím život přece není jen tak úplně obyčejný. Ani ten Karlův.

Karlův život je speciální v tom, že kdyby se náhodou potkali dva jeho kamarádi, kteří se ale navzájem neznají, a oba dva by mluvili o Karlovi, možná by vůbec nepoznali, že oba mluví o téže osobě. Ta záhada tkví v tom, že Karlovi skoro každý říká úplně nějak jinak.

Jako první s tím začala Karlova maminka. Už od té chvíle, co se Karel narodil, mu maminka neřekla jinak než „Kájoušku“. Karlovi se to sice tak úplně nelíbí, ale je to jeho matka a ta se „Kájouška“ jen tak lehce nevzdá. Karel vždycky říká, že horší hypokoristikon na jeho jméno už snad neexistuje. Mnohem lepší by bylo třeba Karlík, Karlos nebo prostě jenom Kája, ale jeho matka považuje za nejlepší hypokoristikon právě „Kájouška“.

Dále se Karel setkal v různých prostředích s celou řadou přezdivek, které se odvíjely buď od toho, co Karlovi šlo nebo nešlo, od toho, jak vypadal, jak se přeřekl nebo co měl zrovna k obědu. Hned na první skautské výpravě získal Karel přezdívku Karbanátek, protože mu maminka nasmažila celou krabici karbanátků, takže se z toho nejedla celá družina.

Přezdívka se časem ještě zkrátila na Karboš. Naproti tomu měl Karel ve škole dvě přezdívky. Jedna byla Kápo, ale tak mu říkali jen ti spolužáci, kteří obdivovali, jak Karlovi jde vybíjená. Ti druzí, kteří mu záviděli, mu říkali Pršáček kvůli Karlově výraznější rotaci nosu. Na střední si Karel vykoledoval přezdívku tím, že si jednou, když šel s kamarády ze školy domů, všiml, že na cestě leží mrtvý krtek. Trochu se ovšem přeřekl a z úst mu vyšlo: „Hele, mrtek!“ Na střední mu tedy nikdo neřekl jinak než Mrtek. Karel byl rád, že už je na vysoké a že je tu nějaká naděje, že mu spolužáci budou říkat Karel. Mýlil se. Profesor matematiky si nebyl schopný zapamatovat Karlovo příjmení a pořád mu říkal Karel Malina. To už mu také zůstalo i mezi spolužáky.

V práci Karel bohužel nedostal obyčejnou přezdívku jako všude jinde. Dostal ale tzv. příslotek. Jedná se o druh přezdívky, která vyjadřuje negativní vztah, dotyčný o přezdívce často ani neví a nebo s ní rozhodně nesouhlasí. Karel dostal příslotek Plíseň, protože ta často napadá keře ostružin. O svém příslotku se dozvěděl ve chvíli, kdy vešel do kanceláře a jeho kolegové si nevšimli, že vešel. Zrovna mluvili o Karlovi a nazývali ho Plíseň. Karel pak dostal ještě nový hypokoristikon od své přítelkyně Zuzany. Říká mu totiž Kára. Ve fotbalovém týmu mu kamarádi říkají Hlavička, však ne proto, že by často dával „hlavičky“, ale proto, že týmu vymýšlí strategie.

Jediná přezdívka, kterou si Karel dal sám, je Karlovo uživatelské jméno na internetovém portálu, kde píše recenze na filmy. Takové přezdívce se říká „nick“ z anglického „nickname“, což znamená přezdívka. Vymýšlí se tak, aby z něj na první pohled nebylo zřejmé celé jméno uživatele, ale právě naopak, aby buď vůbec nebylo zřejmé, o koho jde, nebo aby zachycovalo jen některé vlastnosti uživatele, např. jakou má rád barvu atp. Karel si jako svůj nick zvolil slovo Plzák2. Vyjadřuje, že Karel pochází z Plzně a že jeho oblíbené číslo je 2. Abych to shrnula, Karel za svůj život dostal zatím 10 přezdívek, konkrétně Kájoušek, Karboš, Kápo, Pršáček, Mrtek, Malina, Plíseň, Kára, Hlavička a Plzák2. Karel z toho právem začíná být trochu nešťastný a bojí se přijít do nějakého nového kolektivu, protože už ví, že je to člověk, na kterého se lepší jedna špatná přezdívka za druhou. Tyto pocity Karla vedou k tomu, aby přemýšlel nad tím, jak to asi mají ostatní lidé, jestli má každý taky tolik přezdívek, nebo jestli je to jen jeho výlučná vlastnost. Po delším uvažování si ale Karel uvědomil jednu zajímavou věc a vlastně začal být spokojený, že má tolik přezdívek. Uvědomil si totiž, že vlastně každý člověk má nějakou přezdívku a ještě k tomu je ta přezdívka neoriginální a člověk sám ani často neví, co ta přezdívka znamená. Jde totiž o samotné jméno a příjmení.

Lidé často považují přezdívky za něco podřadného, zlobí se, že by se jméno nemělo komolit, protože třeba hezky zní, ale je to opravdu opodstatněné?

Karel je velmi staré germánské jméno, které mělo původní znění „Karlaz“. Toto jméno označuje muže, který je svobodný. Náš Karel Ostružina dostal své křestní jméno po svém otci, který se také jmenuje Karel, a ten to jméno zase zdědil po svém otci. Myslím, že než se Karel narodil, tak nikdo nemohl vědět, že z něj jednou bude onen svobodný muž. Co kdyby z něj byl velice úzkostlivý a spoutaný muž? Pak by si Karel a jeho jméno protřečili. Z toho soudím, že lidé většinou nemůžou vybírat jméno svého dítěte, neboli přezdívku, podle toho, co znamená, protože ještě neznají budoucí vlastnosti svého dítěte. Ani si nemyslím, že by jméno, které dítě od rodičů dostane, nějak předurčovalo jeho život nebo nutilo, aby význam jména byl naplněn. Jsem tedy toho názoru, že většinou mají lidé jména spíš náhodného významu. Jsou tedy určována především podle určité znělosti nebo obliby daného jména. Jistě se mnou pak budete souhlasit, že např. indiánská jména, která vznikají vlastně stejně jako u nás přezdívky, jsou mnohem výstižnější pro daného člověka, než nějaké univerzální jméno, které má každý třetí člověk stejné.

S příjmením je to samozřejmě podobně, až na to, že se většinou nevybírá, ale dědí. Jinak mají příjmení podobný původ jako křestní jména. Dřív to byla něčí přezdívka a postupem času se z té přezdívky stalo oficiální jméno. S významem příjmení můžou přijít ještě snad absurdnější situace než s významem křestního jména. Představte si malinkou hubenou slečnu, která nosí příjmení Tučná. Nedává to smysl a samozřejmě to také nemá co do činění s vlastnostmi konkrétního člověka.

Karel Ostružina už si tedy uvědomil, že je se svými přezdívkami spokojený, i když nezdůrazňují pouze Karlovy dobré vlastnosti, protože už jen to, že Karlovi někdo vymýšlí nějakou přezdívku, znamená osobní přístup. Někdo si ho všimnul. Horší by bylo, kdyby si nikdy nikdo nemohl vzpomenout na jeho jméno, protože je moc obyčejné. To ale Karlovi nehrozí.

Z Karla je teď opravdový svobodný muž.

Jakou čínštinou to ti hráči mluví?

„Makej, kámo, portni se ke mně na lajnu, ať můžem destroynout tuhle trapnou tower, pod kterou pořád kempí ten ruskej noob,“ řve do mikrofonu jeden hráč, zatímco druhý mu odpovídá: „Nemůžu, nemám manu na spell.“ Takhle přibližně může vypadat komunikace mezi dvěma hráči v týmu v tzv. MOBA hře. Že nevíte, o čem v rozhovoru šlo? Hned po tom, co si nastíníme situaci o českém herním slangu a řekneme Vám, kdy a jak hráči slang používají, se dostaneme i k přeložení výše uvedeného rozhovoru do normální češtiny pro neznalce.

Český herní slang můžeme označit za velice mladý a nestabilní druh slangu. Jako u jiných kulturních či pracovních skupin i s rozmachem videoher a komunikačních prostředků na začátku 21. století čeští uživatelé – hráči – zjišťují, že dostupné jazykové prostředky jsou nedostačující k úspěšné komunikaci či vyjádření emocí. Začínají si proto vypůjčovat různé anglické zkratky, které se používají v komunikaci na internetu či jinde, nebo si počešťují anglické fráze přímo ze hry, např. anglické sloveso teleport, teleportovat se někam, instantně se přesunout, z toho slangově portnout se.

Herní slang se liší několika faktory, a to hlavně typem hry, způsobem, jakým hráči hrají hru, a věkem hráčů. Výše zmiňované fráze jsou neuplatnitelné třeba ve FPS hrách, protože postupy, taktika a samotné hraní je úplně jiné, než jsou MOBA hry, proto se pochopitelně slovník přizpůsobuje jinak každému druhu hry. Věk samotných hráčů pochopitelně nastavuje úroveň diskuze a jejího průběhu, nicméně i ti nejmladší už mají určité obecné mechanismy v krvi.

Způsob komunikace se pochopitelně velmi liší mezi normálními hráči, kteří hru hrají jenom pro zábavu, mezi těmi, kteří hru berou velice vážně, a mezi profesionálními hráči, tzv. progamery, ve kterých jde o vteřiny. Zatímco normálním hráčům stačí, když k občasnému dorozumívání taktiky pronesou i pár slov ze hry v originálním anglickém znění pro lepší pochopení, vážní hráči sáhnou po spisovné češtině jen málokdy. Když hrají, využívají všech taktických originálních dorozumívacích prostředků, které jim hra a jejich mysl nabídne. Konverzaci si doplňují o různé anglické zkratky z jiných komunikačních prostředků typu LOL, OMG, BTW, ale často používají vlastní zkratky vymyšlené právě ke hrám, např. GG, WP, IDK, AFK a další. Nechybí ani pestré nadávky na soupeře. Progameri naopak nemají čas na

to se sáhodlouze dorozumívát v zápalu boje, a proto upřednostňují vlastní kódované zprávy či velmi krátké pokyny.

Rozhovor z úvodu eseje můžeme zařadit do kategorie vážných hráčů, kde první hráč žádá o pomoc druhého hráče na bojové linii, protože se na ní nachází nepřítel se strategickou výhodou, konkrétně: „Portni se ke mně na lajnu“ znamená: rychle se teleportuj ke mně na bojovou linii. „Ať můžem destroynout tuhle trapnou tower“: destroynout je převzato z anglického destroy, neboli zničit a tower jako věž, tudíž „abychom mohli zničit tuhle obranou věž“. „Pod kterou pořád kempí ten ruskej noob“: kempit přeložíme jako stát na jednom místě, schovávat se a „noob“ je lehká obecná nadávka pro hráče, který neví, jak se hra hraje, nebo je začátečník. Odpověď spoluhráče „nemůžu, nemám manu na spell“ nám říká, že se hráč nemůže teleportnou ke spoluhráči, protože nemá dostatek magické energie (mana) k tomu, aby kouzlo (spell) použil.

Slangová mluva českých hráčů je velice rozmanitá a pro nezasvěceného jedince může působit dojmem, jako by se najednou ocitl v Číně bez znalosti čínského jazyka. Správné oslovení slangu je ovšem daleko méně náročné a více zábavné než naučit se mluvit čínsky. Ovšem pokud by se člověk, který se hrám nevěnuje, ocitl v místnosti s člověkem, který hraje hry celý život, nemusel by to z jeho způsobu mluvy poznat, protože hráči se většinou svoje návyky naučí za monitorem, ale za monitorem je i nechají.

Jazyk malující svět

František felix

Procházím galerií a naslouchám očima. Naslouchám pohledy, kterými se rozhlížím kolem sebe. Moře tónů barev. Zdi zaplněné tucty a veletucty obrazů. Občas mne leká, jak jsou živá ta plátna, lepenky, desky, papíry, skulptury, objekty... Procházím a naslouchám šeptajícím hlasům uměleckých děl v galerii. Autoři, mistři cosi šeptají skrze svá díla. Šeptají cosi nejen o sobě, ale o světě jejich doby a o tehdejších zvycích. Šeptají melodie písní doby. Šeptají občas jen lehce, když přizvukují době a její módě. Šeptají řevem, když jejich obrazy mění svět. Šeptají krásy světa a rozmary. Šeptají vášně a ideály. Nábožensky a meditativně šeptají. Šeptají touhy a melancholie. Šeptají život. Šeptají tenata a jha. Šeptají pod údery biče diktátu. Šeptají utrpení a trýzeň. Šeptají deprese. Šeptají oběť. Šeptají smrt. Človče, naslouchej šepotu umění!

V různých dobách říká umělec skrze svá díla různé věci. Jak se mění umění postupem let, mění se i jazyk, který umělec používá, aby mu člověk jeho doby porozuměl. Sáhne-li k pradávným kořenům umění, k jeskyním malbám, obřadním maskám a primitivním soškám božstev, jazykem umělce byl rituál. Umělec, pokud tak pojmenujeme osobu, která se pokouší utvářet kulturu své doby, promlouvá skrze obřady spojené s běžným životem. Člověk, který začal kdysi malovat zvířecí motivy a motivy lovu na stěny jeskyní, zřejmě věřil, že když namaluje zvíře, které má ulovit, bude lov úspěšnější, protože obraz na zdi již cosi zachytil, zaznamenal a tak i lovené zvíře je již jednou nohou v lovcově síti. Stejně tak masky či sošky některého z pravěkých bohů. Lidé té doby věřili, že jsou bozi, kterým jsou dané sošky „zasvěceny“, sami přítomni v oněch posvátných předmětech. Lidé je uctívali a klaněli se jim. Věřili, že jsou skutečností a ne pouze umělcovou parafrází skutečnosti.

Od pravěku umění uběhlo dlouhou cestu a stejně tak jeho jazyk proběhl několika zásadními reformami. Změnil se umělcův přístup, materiály, pohled umělce na svět, změnilo se v podstatě vše vnější okolo - umění, doba, lidé, kultura, technika, technologie... Jedna z mála věcí, které se držely po celou dobu a drží se snad do dnes, je vášeň, kterou do svých děl umělec vkládá. Zůstal motiv lovu a rituálu, který umělec podstupuje před lovem. Dalo by se tedy říci, že jazykem umělce je způsob, kterým tento rituál a tuto vášeň, ten pocit lovce při lovu zachycuje a předkládá lidstvu. Jazyk umělce je způsob, jakým se umělec snaží podchytit pocity, které má, když loví, a snaží se ulovit vybraný motiv. Je to jakási sebereflexe, kterou umělec činí, aby tak pomohl ostatním lovit s co nejmenšími omyly a

chybami. Jazykem umění se umělec pokouší světu předložit sebe sama, svůj lov, při kterém se stále snaží ulovit ten největší motiv, to největší zvíře, na které má právě dost sil, aby ho byl schopen skolit.

Výběr motivu, který umělec loví, je vcelku rovnocenný výběru zvěře, kterou lovec volí podle svých schopností a sil. Výběru, který musel učinit pravěký lovec před začátkem lovu. Stejně jako pravěký lovec volil mezi lovem menší zvěře a zvěře obřích rozměrů, tak i dnešní umělec volí na škále počínající lovem motivu zanedbatelného, vágního a zbytečného, který je pouze malou (pokud vůbec) částí „pomyslného“ ústředního všeobsahujícího motivu, a samotným „pomyslným“ ústředním motivem, jež zahrnuje vše.

Dalo by se říci, že tímto ústředním všeobsahujícím motivem je Bůh. Avšak pro mne osobně by pak nastával nevyřešitelný spor mezi mou katolickou vírou a lovem ústředního motivu. Pokud bych vzal za svůj cíl ulovit nejvyšší motiv, tedy Boha, porušil bych tím přikázání, že se nebudu pokoušet Boha zpodobňovat. Nebudu tedy lačnit po ulovení Boha, svázání ho či lapení ho do pasti, aby tak byl mým vlastnictvím. Kdybych se o toto pokusil, činil bych nesmytelný hřích proti Bohu samotnému. Zavrhl jsem tedy možnost, že by ústředním motivem, prostředkem jazyka umělců, mohl být Bůh, a tak tedy zvolím vhodnější „zvěř“ k lovu a tou je člověk jakožto obraz Boží. Bůh přeci stvořil člověka k obrazu svému. Podle mé úvahy by tedy ústředním motivem, o kterém pojednává jazyk umělců, a který mluví skrz umělecká díla, měl být člověk.

Podíváme-li se do historie umění, myslím, že jsem touto úvahou dospěl k onomu základnímu elementu jazyka umění. Umělec tvoří pro člověka. Tvoří díla, která mají reflektovat některé skutečnosti i neskutečnosti vyplývající z něj samého, tedy z člověka. Umělec musí člověka připustit ke svému umění, nějakým způsobem ho do něj zakomponovat ať se mu to líbí nebo ne. Vždyť je schopen tvořit jen to, co je člověku představitelné, tedy věci, které vycházejí z našeho světa. Ze světa, který byl stvořen Bohem pro člověka. Umělec tedy loví člověka jakožto úhlavní motiv všeho a základní element jazyka umění. A který člověk by měl být umělci bližší než on sám? Umělec tedy tvoří a loví sám sebe, aby tak mohl promlouvat k ostatním lidem.

Prvopočátek jazyka umění tedy leží již v pravěkém umění lovu a v rituálech s ním spojených. Potřeba se nějakým způsobem umělecky vyjádřit jakýmikoliv uměleckými prostředky je projevem touhy po ulovení člověka, tedy sebe sama. Umělecká díla nám šeptají, jak daleko

autor došel na cestě k ústřednímu motivu, tedy k sobě samému. Šeptají nám reflexe životních zkušeností, snů, pocitů, emocí a vůbec poznání sebe sama. Šeptají nám příběhy lidí, a tedy nás. Šeptají nám zprávy o svých autorech, a tím nám dávají všemožné návody, jak se poznat, jak rozumět, jak chápat...

Kráčím sály světa a naslouchám šepotu, který ke mně zní z obrazů, z uměleckých objektů, z literatury a knih, z poezie a divadla, z filmů, písní... Kráčím sály světa a naslouchám tomu šepotu.

Malá lekce z interpunkce

Klára bendová

Učitelé českého jazyka jsou možná ta nejodvážnější stvoření vůbec. Ani bohatýr, který má stěny pokryté dračími trofejemi, by se často neuvolil vzít na svá bedra to, co oni podstupují denodenně. Vyučovat lidi mateřskému jazyku je totiž práce nejen nadmíru namáhavá, ale především zcela nevděčná. Obyčejně totiž člověka nepřekvapuje, když ovládá vlastní jazyk. (To jen dnes se s přibývajícím násilím páchaném na jazyce stává jazyková gramotnost jistou kvalitou.)

Není se tedy co divit, že v této těžké robotě se už na některé jazykové jevy nedostává síla. Mezi ně patří želbohu právě interpunkce. Pokusí-li se učitel žákům tuto problematiku zprostředkovat, zamrzne zpravidla hned na prvním probíraném znaménku, totiž na čárce. Tato malá trýznitelka obvykle zkruší většinu studentů natolik, že učitel již nemá to srdce trápit je dále a spokojí se s tím, že jim vtloukl do hlavy alespoň základní pravidla o psaní čárek před spojkami jako *ale*, *protože*, *když* či vztaznými zájmeny *jenž* a *který*, a s ulehčením se přesune na pevnější půdu svého rozlehlého oboru. Studentská představa o správném psaní čárek a dalších interpunkčních znamének je ovšem po takovéto zkušenosti značně kusá.

Častou příčinou neúspěchu v této oblasti je ohromná neochota ze strany žáků. Mnozí z nich nevnímají interpunkci jako něco zásadního a se svým jazykovým projevem jsou v tomto směru vlastně spokojeni. I my bychom si mohli položit otázku, zda je opravdu nutno mít tolik pravidel pro tak přehlédnutelná znaménka. Nutno totiž možná ne. Ale záhodno ano, zejména tam, kde jsou účelné, tj. podílejí se na významu nebo významně přispívají k přehlednosti a srozumitelnosti.

Čárky před spojkami podřadícími, ve kterých obvykle nechybujeme, bohužel většinou spadají do oné méně účelné skupiny, neboť by se dalo docela dobře obejít i bez nich. Spojka sama totiž v sobě nese charakter následující věty a čárka tak v tomto případě tak trochu ztrácí svůj význam. Naopak tam, kde má její použití vliv na význam věty nebo její srozumitelnost, děláme chyby častěji. Jedná se mi zejména o případy vložených vedlejších vět, kde zapomenutá čárka za jejich konci čtenáře snadno zmate – příkladem nám budiž třeba souvětí *Ze svého bytu se vydal objekt sledování, který se prve díval z okna směrem k parku, kde se setkal s osobou, která byla následně příslušníkem legitimována. Po*

podrobnějším prozkoumání věty se jejího významu nepochybně dopátráme, nicméně tato nadbytečná námaha mohla být eliminována pouhým správným umístěním čárky za konec první vedlejší věty přívlastkové. Neschopnost ukočirovat čárky se neblaze projevuje také v případech přívlastku těsného a volného. Jistě cítíte znatelný rozdíl mezi větou *Všechny východy, vedoucí na ulici, byly zajištěny...* a jí podobnou, ale přesto zásadně nestejnou – *Všechny východy vedoucí na ulici byly zajištěny...* V prvním případě vedly všechny existující východy na ulici, v tom druhém pouze některé a jen tyto byly pak zajištěny. Vybije-li si pak nadřizený důstojník na příslušném policistovi, který sledovaného neuhlídal, hněv nespravedlivě, nemůže se tento, neovládá-li správné psaní interpunkce, mnoho divit.

I středník, ve výuce často nespravedlivě opomíjený, by pro téhož policistu byl při psaní služebních zpráv mocným spojencem. Ačkoli sám o sobě význam nenesení, přispívá nadobytě k přehlednosti, a to zejména tehdy, selže-li v textu formátování (nebo zaměříme-li se na situaci policejnímu příslušníkovi bližší – dochází mu papír). Je-li třeba vytvořit ve větném celku předěl, aniž bychom přitom celek ukončili, je středník nejlepší a nejučelnější volbou. Z věty *Sledovaná osoba, lokalizovaná o dvě ulice dále, byla zastavena a za zachování všech náležitostí požádána o legitimaci; na žádost nejenže nereagovala, ale nadto počastovala zasahujícího příslušníka nevybíravými slovy, znevažujícími čest jeho matky...* je snad patrné, že i středník má v jazyce svůj nerozporovatelný význam.

Do zástupu přehlížených znamének se řadí i dvojtečka, při jejímž používání lze – pro mnohé asi překvapivě – taktéž chybovat. Jedná se zejména o psaní velkého či malého písmene bezprostředně za dvojtečkou. Autor textu *Během standardního tříhodinového výslechu vypovídal zadržený muž jen zřídka na otázky mu kladené. Jeho výpověď lze shrnout takto: s žádnou politicky nepřizpůsobivou osobou se v posledním měsíci nesetkal. Na bytovém semináři 12. května nebyl. Samizdatové dokumenty ani nešířil, ani nepřechovával...* napsal po dvojtečce chybně malé písmeno. To totiž indikuje, že následuje pouze jeden větný celek, který se k větě před dvojtečkou vztahuje. Další věty musí být tudíž konstatováním vyšetřovatele, což vytváří zcela novou situaci, podstatně odlišnou od proběhnuvší skutečnosti, kdy o sobě vyslýchaný tyto tři informace vypověděl (a jsou tedy ratifikovány jen jím samotným). I zde by policistova interpunkční nigramotnost mohla způsobit rozsáhlou škodu.

I tak malá a zaměnitelná znaménka jako jsou spojovník a pomlčka mohou vytvořit pěknou paseku. Z hlášení *Sledované auto jelo po trase Praha – Petrovice – Kostelec nad Černými*

lesy – Kutná Hora... vyčteme, že sledovaný absolvoval více než tříhodinovou cestu a najel plných 211 kilometrů. Kdyby ovšem policejní příslušník ovládal pravidla interpunkce, bylo by nám na první pohled zřejmé, že auto ve skutečnosti ujelo ani ne 60 kilometrů, tedy přesně vzdálenost, která dělí Kutnou Horu od městské části Praha-Petrovice, odkud sledovaný vyrazil.

Abychom zoufalý případ interpunkčně negramotného příslušníka uzavřeli, náhledneme ještě jednou do jím vedeného spisu. Zápis *Sledovaný pobyl u svého přítele poměrně dlouho (konkrétněji do 14. 10.)* bude pro nadřízeného nepochybně matoucí. Policista se nejenže dopustil chyby, ale ke všemu není jasné, které. Mohlo se stát, že opomenul mezeru mezi číslicemi označujícími den a měsíc a zároveň za závorkou nenapsal tečku. Nebo ve skutečnosti psal časový údaj, ale s úmyslem ukončit větný celek umístil nesprávně tečku do závorky – místo až za ní. V každém případě se tato věta stala svévolným zacházením s tečkou jen těžko srozumitelnou. Ačkoli z dalšího textu pravděpodobně vyplyne, co chtěl autor říci, je takřka jisté, že při prvním čtení budeme zmateni.

Sledujeme-li tyto a mnohé další chyby, kterých se denodenně (nejen v interpunkci) dopouštíme, měli bychom náhlednout, že jazyková pravidla nejsou ve své většině jen umělým konstruktem, ale naopak živou a fungující ochranou jazyka před nesrozumitelností a nejednoznačností. Není-li tedy naším cílem sabotáž vyšetřování Státní bezpečnosti (což je přirozeně chvályhodné, zvláště jde-li o provinilce proti někdejšímu paragrafu 98), bylo by záhodno, abychom se (a to zejména ti z nás, kteří studují) naučili svému mateřskému jazyku řádně. Ostatně tak jako je filozofie klíčem ke všem naukám, je mateřský jazyk klíčem ke všemu vědění.

Pár slov O-slangu

Šimon Navrátil

„Na dlouhém postupu jsem se na obíhačce po cestě trochu zatavila a chvíli mi trvalo, než jsem to rozběhla. V pytlíku jsem ale nechala tři minuty.“

„Místo toho, abych to oběhla po louce, tak jsem se tam hrozně zasekala.“

Že nevíte přesně, o čem je řeč? Jsou to všechno bezprostřední dojmy ze závodů v orientačním běhu a navíc to jsou všechno citace reprezentantů z oficiálních stránek české reprezentace. Ty jsem vybral schválně, abych ukázal, že slang orientačních běžců je velice široký a hojně používaný a to se pak samozřejmě projeví i v běžné mluvě všech orientáků [orientační běžci] a navíc, jak jsem se snažil ukázat, pak prosakuje tento slang i do oficiálnějších médií.

Tím jsem se dostal k tomu, že kdykoliv se objeví nějaké neznámé slovo, tak bych vám ho chtěl vysvětlit v závorkách. Tak například obíhačka [výběr delší cesty v naději, že bude rychlejší – například po cestě nebo okolo kopce], zatavit se [běžet moc vysokým tempem, které člověk nevydrží a musí výrazně zpomalit] nebo pytlík [kratší část trati, která je obvykle ke konci a vede z diváckého úseku, který bývá na stejném místě jako cíl, znovu do cíle].

Abych si připravil půdu pod nohama, chtěl bych se chvíli zabývat tím, co to slang je. Jedna z možných definic (Jaroslava Hubáček ji uvádí v knize O českých slanzích) zní: „Slangem se rozumí soubor jistých speciálních názvů a obrátů, kterých se užívá v běžném styku mezi členy pracovního nebo zájmového společenství kromě příslušné terminologie.“ Zde je myslím důležité, že v zájmovém společenství, které orientační běžci bezesporu tvoří, je podle mě hranice mezi slangem a příslušnou terminologií velmi rozmazaná. Je potřeba pojmenovávat a označovat mnoho jevů specifických pouze pro orientační běh a to převážně mezi „řadovými“ orientáky a nikdo jim nepředepisuje, jak mají co nazývat a jaká je terminologie. Tudíž existuje mezi orientáky mnoho slov a pojmů, kterým asi normální lidé moc nerozumí, ať už jde o slang či terminologii. Já bych se chtěl pokusit primárně představit některé slangové výrazy, ale i tak jen některé, protože, jak už jsem řekl, jich je opravdu mnoho.

Slangové výrazy lze myslím rozdělit podle funkce, a sice na ty, které mají prostě sdělovací funkci – pojmenovat něco specifického, co se jinde nevyskytuje, a na ty emocionálně zabarvené až expresivní.

Dojmy z lesa

Co se těch emocionálních týče, tak to v orientáku často jsou ty, které hodnotí první dojmy z lesa [závod (používá se i když je závod ve městě)] a je jich opravdu nepřeberné množství, jelikož se často proměňují s dobou i zeměpisnou šířkou. Například fekál, rumpál (a jsou používány i další ještě expresivnější výrazy) [zarostlý nebo hustý les, který je těžko průběžný a často taky nepěkný – třeba zarostlý ostružiním], v kterém se člověk jednoduše zaseká [uvíznout; když se to člověku nepovede rychle proběhnout] a nechá tam [ztratit čas většinou kvůli chybě nebo kvůli špatnému výběru cesty]. Jiné výrazy jsou ale i pozitivní: ťuknout si kontrolu [najít ji rychle a bez chyby], narvat to [běžet rychle] a další jsou neutrální a prostě hodnotí stav: být v kyslíkáči [v kyslíkovém dluhu, člověk je vyčerpaný a hůř se mu přemýšlí] nebo točit volantem [koukat do mapy a hledat, kde jsem; pochází to z toho, že se člověk snaží správně zorientovat mapu na sever a proto se s ní otáčí].

Sportu zdar

Některé výrazy jsou společné s ostatními sporty: občerstvovačka [občerstvovací stanice], finišovat [ukončovat závod s vynaložením co největšího úsilí, případně v přímém souboji se soupeřem] nebo třeba hromadák [hromadný start, tj. všichni závodníci startují najednou].

Žabomyší války a zeměpisné záludnosti

Slang se samozřejmě liší i mezi orientáky a to nejčastěji podle regionu. Vedou se dlouholeté a lité boje o to, jestli se používá popisník nebo popisovník [obojí je držák na ruku, do kterého se dává lísteček s čísly a popisy umístění kontrol], a když se někdo vydá z Prahy do Bulharska, tak nejede většinou na závody do Bulharska, ale prostě a jednoduše jen někam na Moravu (nejčastěji do Jeseníků). Zatímco tento obrat by Moraváci buď nepochopili nebo neocenili, výrok, že jedu na sever [Skandinávie, kolébka orientačního běhu, kde se nachází asi nejtěžší terény na světě], by pochopil téměř každý.

Etymologická záhada a oblíbené „o“

V slangu orientačních běžců se vyskytují i další zajímavosti, jakou je například záhada původu slova žaket [stav, kdy je člověk tak vyčerpaný, že nemůže dál běžet], jelikož žaket je velmi formální oděv a jeho souvislost s vyčerpaním je neznámá. Nebo také hojně užívané o

vkládané před všechna možná slova, které prostě představuje souvislost s orientačním během: o-reprezentace [reprezentace v orientačním běhu], o-brigáda [brigáda v oblasti orientačního běhu], world of o [známé internetové stránky o orientačním běhu] ...

Ve výčtu slov a výrazů bych mohl pokračovat ještě asi hodně dlouho, ale chtěl jsem jen (v duchu nadpisu) nastínit hlavní oblasti a také samozřejmě zmínit ta nejzajímavější slova. A tak mi nezbyvá než zakončit tím, že si myslím, že jsou orientáři zatím lingvisticky málo probádaní a minimálně z hlediska lexikologie, kterou jsem se pokusil podkrýt, by šlo odhalit spousty cenných neologismů, přenesených významů či jinak zajímavých slov, což by dokonce mohlo vystačit i na nějakou vědeckou práci.

Pomocí slov k bratrství národů

I sestoupil Hospodin, aby zhlédl město i věž, které synové lidští budovali. Hospodin totiž řekl: „Hle, jsou jeden lid a všichni mají jednu řeč. A toto je teprve začátek jejich díla. Pak nebudou chtít ustoupit od ničeho, co si usmyslí provést. Nuže, sestoupíme a zmateme jim tam řeč, aby si navzájem nerozuměli.“ I rozehnal je Hospodin po celé zemi, takže upustili od budování města. Proto se jeho jméno nazývá Bábel (to je zmatek), že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země a lid rozehnal po celé zemi. (Genesis 11, 5-9)

Tak vysvětluje rozdílnost jednotlivých lidských jazyků Bible. Ať už byla příčina jakákoli, jisté je, že vyznat se v nepřehledném množství řečí a domluvit se navzájem je někdy nadlidský úkol. A to jazyk samozřejmě není jediná překážka a jediný důvod, proč se lidé nedokáží dohodnout. Mezi tyto rozdělující elementy lze dále zařadit např. náboženství a snahu prosazovat svoje vlastní na úkor jiných nebo obecně odlišné kulturní zázemí a netoleranci tradic a obyčejů ostatních kultur. Ale vzhledem k tomu, že neustále sílí propojení jednotlivých částí světa, uzavírají se mezinárodní smlouvy a je možno obchodovat a vyjednávat prakticky se všemi, ukazuje se, že mezistátní jazykové porozumění je stále zásadnější téma.

Způsobů, jak docílit snadné mezinárodní domluvy, aby nebylo potřeba překladů a tlumočnicků, je více; jedním je například možnost, že všechny jazyky splynou do jednoho. Uskutečnění je ale více než v nedohlednu. A nebo se snad jednou dočkáme okamžiku, kdy bude každý člověk znát každý existující jazyk a naše paměť bude schopna takové obrovské množství informací pojmout? Obávám se, že je to ještě méně pravděpodobné než předchozí příklad. Co se ale na základě historických zkušeností ukazuje jako nejlepší nápad, je idea mezinárodního jazyka. Ve starověku to bývala řečtina nebo latina, v současnosti je to bezpochyby angličtina. Je ale spravedlivé, že takové výsadní postavení patří jazyku, který je „majetkem“ žijícího národa? Tady totiž nejde jen o jazyk samotný, ale také o způsob myšlení a celkovou kulturu, kterou s sebou nese a která je jím šířena do všech částí světa, čímž částečně přebíjí jednotlivé národní tradice. Z tohoto důvodu si myslím, že ještě férovějším řešením by bylo zavedení neutrálního jazyka, který patří všem a nikomu. To může být buď mrtvý jazyk - ale vzhledem ke složitosti např. latiny to není dobrý nápad - a nebo jazyk umělý.

Umělý jazyk totiž umožňuje na rozdíl od přirozených jazyků silně zjednodušenou gramatiku, absenci jakýchkoli nepravidelností, snadnou výslovnost a tím pádem i lehkou

zapamatovatelnost. Na ideu dokonalého umělého jazyka přišli už např. Komenský, Descartes, Leibniz, Nietzsche nebo Comte a o jeho vymyšlení se snažilo celé 19. století. Poněkud bizarních systémů vzniklo opravdu hodně, jako první úspěšnější se jevil Volapük německého kněze Schleyera a potom – v první řadě – esperanto polského Žida Ludvíka Lazara Zamenhova. Ten už od dětství citlivě vnímal národnostní rozdíly a vzhledem ke svému původu též národní nesnášenlivost. Roku 1896 píše svému příteli: „*Na ulici a na dvoře, všechno všude na každém kroku mi dávalo vědět, že lidé jako takoví neexistují. Jsou jen Rusové, jen Poláci, jen Němci, jen Hebrejci atd. To mou dětskou duši velmi trápilo. (...) Ale už tenkrát se mi zdálo, že dospělí mají všemocnou sílu, opakoval jsem si, že až vyrostu, toto zlo určitě odstraním.*“ Už v 19 letech (v roce 1878) představil nový jazyk, nejdřív pracovní nazývaný *lingwe uniwersala*, později veřejností přejmenovaný na již zmíněné esperanto na základě Zamenhova pseudonymu – Doktoro Esperanto. Název tedy vlastně znamená „jazyk naděje“ podle latinského spero, tj. doufat.

Esperanto je vytvořeno komparací evropských jazyků - vychází především z jazyků románských, částečně také germánských a slovanských, takže je pro Evropana poměrně snadno naučitelné, protože se podobá buď jeho mateřštině a nebo jiným jazykům, které už zná – příkladem jsou slova jako *kato* (kočka), *cigaredo* (cigareta) nebo *patro* (otec). Zamenhof dále vypracoval důmyslný systém předpon a přípon a slovních složenin, který nepřipouští žádné výjimky a nepravidelnosti stejně jako jednoznačná výslovnost a přízvuk. Přestože je esperanto umělá řeč, vypuštěné do světa se chová jako jazyk živý; jeho základ je sice jednou provždy daný a definovaný v textu Fundamento, ale je možné jazyk obohacovat o nové výrazy, pokud si to doba žádá. Zamenhof se zřekl svých autorských práv a dal svoje dílo plně do služeb národů, aby tak mohlo plnit svůj účel, se kterým bylo vytvořeno. Můžeme na něj pohlížet skutečně pouze jako na logický jazykový systém sloužící k „chladné“ komunikaci a praktickým účelům, ale Zamenhova idea byla podstatně hlubší a obsáhlejší. Pro něj tento jazyk představoval první krok ke sbratření národů, které by nastolilo všeobecnou spravedlnost, harmonii a mír a zabránilo veškerým válkám a mezinárodním konfliktům. Mállokdo ví, že esperanto bylo jen součástí většího projektu, který měl v hlavě, a tím je tzv. „hilelismus“. Jedná se o soubor humanistických myšlenek o rovnosti všech lidí a národů, o vzájemné toleranci, respektu a lásce, který se ale stal kvůli své podobnosti s náboženstvím pro mnohé důvodem, proč esperanto odmítat. Mnozí esperantisté pak začali zastávat názor, že aby bylo esperanto úspěšné, je nutné z něj odstranit veškeré ideologické nánosy, aby ho mohli přijmout lidé všech náboženství a kultur. Tím by ale odstranili to nejzásadnější, co do něj Zamenhof vložil.

Esperanto má mnoho příznivců po celém světě, ale nikdy se z něj nestalo to, o čem jeho autor snil – celosvětově používaný prostředek mezinárodní komunikace. Jednou z jeho slabin je jeho základ ležící v indoevropských jazycích. Pro Evropana je údajně esperanto šestkrát snazší k naučení než jiné evropské jazyky, ale např. pro asijské národy se zcela jinými jazykovými systémy představuje jistě tvrdší oříšek.

Zavádění jednotného jazyka se obecně na mnoha územích neseťkává s úspěchem, zvláště pokud je zaváděn proti vůli obyvatelstva, jako to bylo např. v případě ruštiny v bývalém SSSR. V současnosti naopak jazyk představuje velkou pýchu každého etnika, něco, co je třeba bránit proti vnějším zásahům a na čem stojí identita národa. Ruku v ruce to jde s podporou jednotlivých menšin a vznikem nových národních států. Jelikož se nikdo svého jazyka nechce dobrovolně vzdát, je mezinárodní dorozumívací jazyk možná jediné proveditelné řešení, jak se domluvit.

Jednou ze základních vlastností esperanta je jeho pouze pomocná funkce. Jeho cílem není nahrazovat jednotlivé národní jazyky, ani je ovlivňovat, ale být pouze prostředkem k dorozumívání tam, kde se bojuje o nadvládu jednoho jazyka nad druhým. A jelikož esperanto nenáleží žádnému určitému státu, nýbrž je podle Zamenhofovy ideje majetkem všech, představuje pro mezikulturní komunikaci ideální základ.

Přes veškeré uvedené výhody není esperanto tak široce využíváno, jak by si zasloužilo, a Zamenhofovy utopické ideje zatím stále zůstávají utopií. Možná, že ale vlastně tolik nezáleží na tom, který jazyk je pro dorozumívání používán, pokud je užíván s rozmyslem a s dobrým cílem. Ono je nakonec stejně důležitější dorozumění samo o sobě, ať už je založené na výměně slov nebo pouze posuncích, než způsob, jakým je prováděno. Třeba jednou překonáme nešťastný úděl babylonského zmatení jazyků úplně bez použití slovní komunikace a nebude třeba ani angličtiny, ani esperanta. Ale to už je téma na jinou úvahu...

Přezdívka v současnosti

Barbora Čistecá

V dnešní době je normální, že má každý občan České republiky jméno a příjmení. Zdaleka ne vždy tomu tak bylo. V době, kdy příjmení neexistovala, pokud se v jedné vsi vyskytovali například dva Janové, bylo potřeba je nějak odlišit. Dávaly se jim proto přezdívky, předchůdci dnešního příjmení. Pokud byl někdo kovář, dával se mu za jméno přídomek Kovář. Celá třetina příjmení pak vznikla odvozením křestních jmen.

Již zmiňovaný Jan je základovým slovem pro mnoho z nich (Janoušek, Janovský, ale i Hans nebo Hanzlík). Pro příjmení je stěžejní rok 1786, kdy císař Josef II. vydal Patent o dědické posloupnosti. „Josef II. nařídil, že jména se nesmí měnit, jak bylo dosud zvykem, ani pozměňovat; jméno bude dědičné a děti se budou jmenovat po otci. Účelem patentu bylo zpřesnění evidence kvůli výběru daní, vojenské povinnosti a podobně,“ říká Vladimír Mates, známý onomastik. V dnešní době si tedy nemůžeme příjmení libovolně měnit, přezdívky si však mezi sebou dáváme velice často. Přezdívka je podle Slovníku spisovné češtiny "pojmenování dané někomu místo nebo vedle jeho náležitého jména".

Přezdívky nesou hned několik funkcí. "Vedle funkce identifikační a charakterizační plní přezdívky také funkci stmelovací," píše Jana Vodičková ve své bakalářské práci. Nejen že pomáhají rozpoznat a blíže určit osobu, stávají se také součástí mnohých podpůrných cvičení k utužení kolektivu.

Přezdívky nejsou tedy ničím neobvyklým. V České republice se s nimi setkáváme prakticky na každém kroku. Ať už ve škole, na skautu, v literatuře nebo doma. Přezdívky si většinou nevytváříme sami sobě, okolí nám je přiřazuje. Ale proč vlastně? Důvodů je hned několik. Jak již bylo řečeno, přezdívky nesou identifikační funkci. Velmi často se totiž v nějakém okruhu lidí sejde více jedinců se shodným křestním jménem. Protože v mnoha kolektivech (škola, kroužky, ..) je nezvyklé sebe nazývat oslovovat příjmením, není od věci vymyslet jim nějaké jiné jméno - přezdívku. Mnohdy je pak nějaká činnost nebo zvyk či záliba pro daného člověka natolik typickou, že bývá nazýván podle těchto charakteristik. Například Jan Ámos Komenský, slavná osobnost českých dějin, se díky své činnosti dostal k přezdívce Učitel národů.

Častým způsobem vzniku alternativního pojmenování je také fyzická nebo duševní vlastnost. Příkladem fyzické vlastnosti může být třeba výška. Vyšší lidé bývají označováni třeba jako Čára, ti malí zase jako Špunti. Duševní vlastností se pak rozumí například inteligence nebo snaha ve škole (Šprt, Šplhoun). Způsobů, jak může přezdívka vzniknout, jsou ale ještě další množství.

Dalším zajímavým druhem přezdívek jsou hypokoristika. Toto z latiny pocházející slovo znamená zkomolené občanské jméno. Například Honzík nebo Janek jsou hypokoristiky jména Jan.

Na druhou stranu mají přezdívky v některých případech hanlivý či posměšný význam. Označení s hanlivým zabarvením připomínají člověku jeho nedostatky, můžou také vybízet k šikaně. Oproti tomu mohou být důvodem změny osobnosti.

Někdo za celý život nedostane přezdívku, někomu zůstane jedna přezdívka celý život, jiní jich naopak vystřídají několik. Rozmanitost přezdívek si lze ukázat na jednoduchém příkladu. A sice na škole. Již osmým rokem trávím každý školní den s těmi samými lidmi, tudíž jsem měla dost času poznat jejich pojmenování, to jak na ně ostatní spolužáci volají. Ve třídě je nás 27, v průběhu let byla naprostá většina z nás nějak přezdívána. Nejčastěji to bylo právě z důvodu dvojnásobného výskytu jednoho a téhož křestního jména. Jsme ve třídě dvě Bány, zpočátku, kdy jsme se ve třídě ještě moc neznali, bylo těžké nás rozlišit podle nějaké činnosti, tak jsme byly jednoduše rozpoznávány dle našich fyzických vlastností. Ona byla Velká Bára, no a já Malá Bára. Kryštofové byli rozděleni dle roztomilosti, jeden byl dle paní němčinářky Kryštof a druhý Kryštůfek. Mnoho přezdívek však vzniklo, aniž by mělo jakýkoliv vztah k osobě pojmenovávané (Štěpán-> Pepík). Moje spolužačka Karolína je pak úkazem, kdy člověk dostane více pojmenování. Přispělo k tomu i to, že byla zpočátku nevýrazná a tichá, moc lidí ji křestním jménem neznalo. Nejčastěji s ní mluvíme jako s Kájou nebo Caroline, od septimy bývá nedorozuměním jiných profesorů nazývána však také Rózou nebo Karlem.

Závěrem bych chtěla říci, že přezdívky tu budou v budoucnu stále s námi. Charakterizují totiž přezdívané mnohem více než jméno a příjmení, stávají se součástí života. Musíme však brát ohled na ty, kterým jejich přezdívka nelichotí, přezdívky totiž mohou také ublížit.

Setkání nad Václavem

- Všechno nejlepší k svátku! - Dík! A víš jak se jmenuju? - Ne. - No já jsem přece Václav! - No jeje! To je ale státní svátek? - Ano! Je to přesně dnes. - Paráda! -

- Povím ti, jak to bylo od začátku. Na začátku všeho byl svatý Václav. Byl to udatný a vážený kníže národa českého, bil se v každé bitvě, aby uchránil muže svého lidu, vyzval odvážně protivníka panovníka k boji muže proti muži, a pak ho odvážně porazil, jak praví legenda. Byl to nejen hrdý ochránce svého lidu, ale také svatý muž. Měl na své poměry velmi vysoké vzdělání, čímž ohromoval ostatní knížata a krále. -

- Borec teda. -

- Ale to není všechno! To jsem ti nechtěl povídat. Víš odkud pochází jméno Václav? -

- No jo! -

- Pochází ze slovanských základů. Když se na to podíváš, tak má vlastně dvě části – Vác a slav. -

- No, to jsem nevěděl. -

- Ta první část, vác, má základ v praslovanském slově vetj. To znamená více. Z praslovanštiny se vyvinula staroslověnština, z ní staročestina a se změnami jazyka přicházely i změny jednotlivých slov, takže z toho starého vetj se vyvinulo vác. To bylo právě za dob svatého Václava. Dále se vác změnilo na viac a pak na naše víc.

Tu nám zbyla ještě druhá část, tedy slav. Tady, jestli tě to tedy zajímá, zajdeme ještě dál, totiž do jakési indoevropštiny. Ta asi skutečně neexistovala, ale pocházejí z ní mnohé základy slov, a to i v tomto případě. Kleu- je ten starý indoevropský základ. Řečtina z něj udělala kleos, což se do latiny přeneslo jakožto cluere. Já tě stále napínám, co to vlastně je, že? Jen ještě chvílku počkej, za chvíli se k tomu dostanu.

Toto slovo nezůstalo samozřejmě jen v latině, ale přeneslo se i do jiných evropských jazyků, například do němčiny. Jazyk starých germánů opět zkomolil původní latinský tvar a vzniklo slovo laut. Neříká ti to už něco? Ano! Je to hlasitý. Z němčiny pak toto slovo přešlo do češtiny v podobě slovesa slouti. Složitá cesta ještě nekončí! Vývoj tohoto slova už ale pokračuje jen v hranicích našeho skromného jazyka. Ale není to vývoj vůbec jednoduchý! Neboť ze slovesa slouti se odštěpnuly rovnou tři větve dalšího vývoje.

Ta první byla vedena původním významem slova slouti – být proslulý. Jak jinak známe toto slovo? Třeba... slovutný! No a tu nám vyskočí slovo slovo. Slovutný → slovo. Není to nelogické! Můžeme si to vysvětlit třeba tím, že o slovutném člověku bylo napsáno či slyšeno mnoho slov.

A toto úzce souvisí s druhou větví, ta totiž reaguje na jiný aspekt slova slovatný. Slovatný člověk se primárně prosazuje tím, že ho každý zná. K tomu ovšem musel nějak dojít a tady jsme u samých základů – každý ho zná, protože byl prostě hodně slyšet. Toto slovo původně vycházelo ze slova slouti v podobě slova slynouti. K němu se však přidalo „ch“, a tak vznikly všechny tvary jako sluch, vyslechnout, slyšet, poslušný, slušet.

No a konečně jsme se dohrabali k té poslední větví, která nás nejvíc zajímá. Jak že vzniklo -slav? Je to vlastně velmi jednoduché. Ten, kdo byl proslulý, měl slavu (to jsme si pak během století prodloužili na sláva), a byl tedy označován příponou slav. Od tohoto základu se vytvořilo i dnešní přídavné jméno slavný. -

- Úchvatné, šílené, neuvěřitelné! Co to teda znamená? -

- Vác – více. Slav – slavný. -

- Nu jo. Však ale proč? -

- Jo, no to je jasný. Dříve se jména dávala vždy s nějakým významem. Není to jen případ našeho Václava, všechna jména měla kdysi význam, dnes jsme ty významy ale už většinou zapomněli. A jméno Václav nebylo omezeno jen na českou kotlinu. Objevuje se ve všech slovanských jazycích a dokonce proniklo i do románských a germánských a jiných. Například v ruštině či ukrajinštině vzniklo toto slovo trochu jiným způsobem, a výsledkem je jméno Vjačeslav. V polštině se objevuje Wacław, v bulharštině Venceslav či Venco, v srbochorvatštině Večeslav, Venceslav. Do jiných než slovanských jazyků proniklo taky, jak jsem řekl, ale stále se slovanským základem. Litevština: Vaclovas. Maďarština: Vencel. Němčina: Wanzeslaus; zkráceně, což je ale častěji používáno: Wenzel. Španělština a Italština: Venceslao. Francouzština: Venceslas. A angličtina: Wenceslaus. Jak vidíš, Václav pronikl skutečně do mnoha jazyků! Také sis jistě všiml, že mnoho z nich používá místo vác či vec jakési venc. Asi se ptáš, v čem je ten rozdíl? Není tam. Je to to samé. Venc je vlastně jen jiné vyjádření onoho dnešního víc. U nás se venc nebo wenc používalo více ve smyslu velmi, velice a veliký, ale i to znamená víceméně to samé jako více.

Jo, ale pořád jsem neodpověděl na tvoji otázku... -

- No. -

- Proč jako dal Vratislav (otec svatého Václava) svému synu jméno Víceslavný?

Dříve otcové, zvláště třeba panovníci, chtěli svým dětem zajistit „úspěch“ už před narozením, proto se dávala jména s významy. Je samozřejmě otázka, zda to pak nějakým způsobem ovlivnilo životy princů, pozdějších králů, vévodů a knížat. Nicméně se shodneme na tom, že svatý Václav svou úlohu danou jménem jistě splnil. Vždyť na něj navazuje celý národ! -

- No! Celý... Už ho dnes snad skoro nikdo nezná... -

- To ale jako to neznamena, že na něj nenavazuje! Počátek státní suverenity nám zařídil! Bezpečí v kraji zajistil! Křesťanství v Čechách rozšířil. Vztahy se zahraničím vylepšil! Prostě nebýt jeho, možná žádný český národ neexistuje. Šprechtli bychom po německu a ani by nám to nevadilo, protože bychom byli sami Němci! On toho pro nás udělal hodně, vždycky si to náš národ uvědomoval a našťestí ještě trochu uvědomuje. Vždyť když se podíváme jen na to jméno: uchytilo se ve velké míře jen v Čechách, nikoliv v ostatních slovanských jazycích a národech. Není to proto, že bychom byli národem se slabostí pro více slávy. Je to svatým Václavem. Už od dob vrcholného středověku se toto jméno nedávalo kvůli svému významu, ale kvůli odkazu na svatého Václava. Máme krále Václava I., Václava II., Václava III., Václava IV. a i Karel IV měl jméno Václav, než se přejmenoval jakožto král na Karla. Zvláště u něj vidíme ohromnou úctu k našemu světcí – pojmenoval po něm svého syna (Václava IV.) a i korunovační klenoty z dob Karla IV. dodnes nesou jméno po svatém Václavu, jak si otec vlasti přál.

Sice je to návaznost jen náhodná, ale i naši novodobí prezidenti svým způsobem navazují na svatého Václava, neboť nosí jeho jméno. Myslím tím Václava Havla a Václava Klause, nikoliv želprezidenta Zemana. Dnes je jméno Václav dokonce dvanáctým nejčastějším v ČR, jméno tohoto znění nosí přes 140 000 občanů. A nejsou to jen jména osob, ale i mnoha kostelů, katedrál, náměstí či hub. No a i v zahraničí, když se někdo pojmenuje Václav, tak je to většinou kvůli našemu svatému, nebo kvůli jinému odkazu na Čechy. Svatý Václav totiž bývá symbolem pro celou českou národnost, identitu. -

- Ne. -

- Je to tak. -

- Ne. -

- No tak ne. -

- Ale všechno nejlepší. -

Slovní vata, aneb méně je někdy více

Antonín Hynek-Krämer

Vycpávková slova, slovní paraziti, slovní vata, slovní výplň. Všechny tyto výrazy jsou jedno a totéž. Zároveň jsou pro mnohé mnohým: pro někoho pomůckou při výkladu, někomu noční můrou, někomu odvěkým nepřítelem. Vždy jsou ale vnímány negativně. Jestě nikdy jsem nezažil, že by někdo řekl: „To je ale dobrý řečník! Slyšeli jste, jak pořád říkal ‚prostě?‘“, to je samozřejmě absurdní. Ať už vědomě nebo podvědomě vnímáme, že se jedná o něco špatného, o něco navíc, o něco, co k tomu, o čem člověk mluví, nijak nepřispívá. Definice je mnoho, pro konkrétní představu uvádím následující: Za slovní vatu označujeme slova hojně užívaná v běžné hovorové mluvě, která nijak nepřispívají k významu sdělení, slova, která vyplňují čas, kdy se řečník potřebuje rozmyslet, jak bude pokračovat, a která v neposlední řadě působí negativním dojmem. Navzdory negativnímu vnímání tohoto jevu můžeme sledovat jeho postupné rozhojňování. Je to tedy otázka pouze 21. století? Nikoli. Již v 70. letech minulého století se také v odborné literatuře poprvé objevuje termín ‚vycpávková slova‘.

Každý se jistě setkal s celou řadou vycpávkových slov. Uvědomuje si ale každý, kam až tento termín sahá? Dovedeme zmínit úplně všechny a vyvarovat se tak tomu, že se sami chytíme do pastí? K nejčastějším příkladům patří jistě následující: prostě, jako, jakoby, vlastně, čili, tedy, takové to, normálně, jaksí, abych tak řekl a mnoho dalších. Patří k nim také ukazovací zájmena, kombinace již dříve zmíněných slov, dále tzv. hezitační (váhavé) citoslovce typu hmmmmmm,, éééééééé, ehmmmm (v mluvené podobě poněkud jiného znění, které však každý více než dobře zná) či v poslední době (s politováním musím konstatovat, že nejen mezi mládeží) stále více se rozšiřující vulgarismy „ty vole“, „ty krávo“ a podobné. Zde je však třeba se zastavit.

Všechna slova, která jsem uvedl, mají totiž i svůj vlastní význam. Bylo by absurdní vymýšlet slova, která jsou k ničemu. Co to tedy znamená? Zde jsme svědky zajímavého jevu, kdy používáme jazykových prostředků, aniž bychom zamýšleli použít je k tomu, k čemu byly původně navrženy. Jako příklad uvedu zřejmě nejčastější vycpávku „prostě“, která by se významově dala nahradit slovem „jednoduše“. Opět může jít o vycpávku, každý mi ale dá za pravdu, že nyní už je celkem jasné, že jde o slovo, které něco říká. Když se posuneme dále, dostáváme se ke slovu „jako“, které po bleskové analýze zařadíme do spojek, a bez kterého bychom se jak v běžné řeči, tak i v odborném jazyce těžko obešli. U slova „jakoby“ už je to

složitější a dalo by se debatovat o tom, jestli bývá vycpávkou v pravém slova smyslu. Kromě podmiňovací funkce může totiž sloužit i k vyjádření jakési relativnosti, nejistoty, kterou se často snažíme vyjádřit, a toto slovo se nám velice nabízí (podobně je to i u slova „jakési“, které jsem záměrně použil při samotném popisování funkce těchto slov, což značí, že pro vyjádření relativnosti tyto slova skutečně fungují). Jako demonstrativní příklad uvedu situaci, kdy jsem tázán, jestli jsem si užil prázdniny. Na otázku odpovídám: „Jakoby jo, ale...“ Právě ono „ale“ společně s intonací, se kterou odpověď pronáším, vyjadřuje rozpor mezi jednoznačně pozitivní odpovědí ztělesněnou slovem „jo“ a opravdovým obsahem mého sdělení. Slovo „jakoby“ můžeme ozančit za přemostění těchto dvou aspektů. To, jestli je slovo vycpávkou nebo není, můžeme snadno zjistit jednoduchým testem na vycpávková slova: jednoduše slovo ve větě škrtnout a sledovat, zda se význam sdělení nezměnil: A: „Užil sis prázdniny?“ B: „Jo, ale...“. Zde se se mnou možná ne každý shodne, já však cítím znatelný rozdíl. Ať už citovým zabarvením nebo oním přemostěním považuji první variantu (bez škrtnu) za bohatší. Vidíme tedy, že led mezi slovní vatou a obyčejným záměrně použitým slovem může být tenčí, než se na první pohled zdá. V případě, že chceme rozhodnout, zda se jedná o vycpávku či nikoli, aplikujeme již zmíněný test vypuštění slova a sledování změn ve významu sdělení. V psané podobě je to samozřejmě snazší, neboť si můžeme text číst a analyzovat tolikrát, kolikrát je nám libo. Zde se ovšem slovní vata vyskytuje ve značně omezenější míře než v mluvené řeči. V mluvené řeči naproti tomu stojí rozpoznání vycpávky na něčem zcela odlišném. Místo toho, abychom si vyřčenou větu s vynecháním podezřelého slova znovu v duchu opakovali a ztratili tak nit hovoru, snažíme se být citliví na důraz, s jakým jsou slova pronášena. Pokud je na nějakém slově znatelný důraz, pak poznáme, že se nejedná o vycpávku, a to hned ze dvou důvodů: zaprvé bylo konkrétní slovo očividně použito záměrně, tedy ne podvědomě, a zadruhé, když bylo použito záměrně, tak s jistotou můžeme říci, že má nějaký význam. Nikdo by se se mnou nepřel o tom, že lidé nedávají důraz na něco, co není důležité, či na to, o čem ani nevědí. Vlastně by se dalo říci, že i když nám přijde zdůrazněné vyjádření nedůležité, lze mu přiřknout význam právě oním rétorickým zdůrazněním.

Problém vycpávek však není jen v mluvené řeči, kdy si obecnost v tichosti dělá čárku za každé „prostě“, „jakoby“, „hmmmmmm“ atp., nýbrž také v psané formě. Nyní přeskočím oblast sociálních sítí, která je tímto jevem prodchnuta téměř v takové míře jako při mluvené řeči, a zastavím se na chvíli u odborných textů. Tam totiž nalezneme mnohem přísnější pravidla, kdy slovo není vycpávkou. Důvodem je věcnost, přímost textu, kde každé slovo má své nezastupitelné místo, proto musí být jeho existence umístění v textu vždy obhájitelné. S

jistými výrazy, jako jsou třeba „velice“ či „určitě“, je tedy nutno zacházet s největší opatrností. Podobných výrazů nalezneme však mnohem více. Obzvláště nebezpečná jsou slova, která si člověk navykne používat i při mluvené řeči a která pak má tendenci zahrnout i do svého toku myšlenek v psané podobě.

Na slovní parazity si dnes stěžuje mnoho odborníků. Velice snadno člověk nalezne návod, jak se jich lze vyvarovat. Co je však příčinou rozšíření tohoto nešvaru? Vždyť řeč užíváme již tisíce let. Proč se záznamy o vycpávkových slovech neobjevily dříve než v 70. letech 20. století?

Domnívám se, že pravá příčina není jen změna stylu komunikace, nýbrž, a na to kladu mnohem větší důraz, i fakt, že moderní společnost je expanzivnější než kdy v historii konkrétně v tom smyslu, že pokud chce být člověk úspěšný, musí se hojně a otevřeně prezentovat. Během své cesty za kariérou člověk sepíše spoustu studií, mnohokrát pak o mnohých z nich (a nejen o nich) přednáší, obhajuje je a není nic snadnějšího, než poslechnout si několik přednášek, přečíst si několik článků a patřičně text zkritizovat. Tento postup se samozřejmě netýká jen studentů a přednášejících, zmiňme kupříkladu politiky, jejichž projevy brázdí jak svět žurnalistu, tak internet v psané i zvukové podobě (což je také velká změna oproti dobám minulým). A přirozeně, čím více kolem sebe tento jev registrujeme, tím více nám připadá akutní řešit ho a tím více také vzniká dojem, že se rozrůstá více než kdy dříve. Možná tomu tak skutečně je, možná také ne, mým cílem zde ovšem není rozhodnout, jestli se jev v poslední době rozšiřuje více než dříve či nikoli, nýbrž poukázat na fakt, že jsme k podobným věcem v poslední době očividně náchylnější a kritičtější než dříve.

Zvířata vs. člověk

Markéta Pelantová

Mluvíme-li o řeči, mluvíme většinou také o tom, že se jedná o výsadní a výlučnou vlastnost člověka. Vždyť jak by také mohla zvířata mluvit? To zvládají jen ta v pohádkách a bajkách. Patří řeč ale opravdu jen nám? A jestliže ano, proč?

Vše záleží na definici pojmu řeč. Podle Ottova slovníku naučného „řeč jest **vyjádření myšlenek**; v užším smysle souvislé, logicky učleněné a umělecky provedené **vyslovení myšlenky** (souvislé řady myšlenek), jež má pro věc nějakou získat cit i rozum posluchačův“. Tedy jsou zde dvě možné interpretace tohoto slova – buď se jedná obecně o vyjadřování myšlenek, nebo pouze o souvislou artikulovanou řeč. Zde je zakopaný pes – kterou z interpretací použít? Pro tento text volím tu první. Čistě artikulovanou řeč nadále budu nazývat mluva.

Řekneme-li, že artikulovaná řeč–mluva nás odlišuje od zvířat, máme svým způsobem pravdu. Psi i koně jsou schopni naučit se porozumět několika desítkám, primáti dokonce několika stovkám až tisícům slov, ovšem nedokáží je replikovat, resp. vyjádřit pomocí nich nahlas své myšlenky. A rozdíl není ve fyzických dispozicích – primáti mají stejně dobré hlasivky, hrtan i ovládání mimických svalů potřebných pro tvorbu hlásek jako my lidé. Rozdíl je v mozku. Primáti nejsou schopni mluvit, protože nemají ve své levé hemisféře vyvinuté centrum řeči. To vysílá signály pro složité a koordinované pohyby svalů plic, hrtanu, jazyka a obličejů, které nám lidem umožňuje vyjádřit své myšlenky pomocí vyslovených slov.

Pokud si myslíte, že mluvu používáme pouze při konverzaci s druhými, pletete se. Ve skutečnosti se nejedná pouze o mluvení, nýbrž celé lidské myšlení probíhá jakousi vnitřní samomluvou. Schválně si zkuste někdy o něčem popřemýšlet a soustředit se na to, *jak* o tom přemýšlíte. Zjistíte, že veškeré vaše myšlení je ve skutečnosti jen dlouhý monolog, který ve své hlavě vedete a bez kterého byste nebyli úkonu komplexního myšlení schopni. Také když člověk „přemýšlí nahlas“, vypadá pro okolí, jako by mluvil sám se sebou – a tak to přesně je. Znamená to tedy, že hluchoněmí lidé nejsou schopni plnohodnotně myslet, protože nemohou ovládat mluvu? S tím by těžko kdo souhlasil, taková myšlenka je vpravdě nepravdivá. Podle mě přemýšlí pravděpodobně stejným způsobem jako my „normální“ lidé, jen nevyužívají slov, ale znaků. Jinak řečeno místo použití slova jako zvukového prostředku pro svou samomluvu používají znak – prostředek vizuální. Použití pro komunikaci a

přemýšlení je pak totožné u znaků stejně jako u slov. Ovšem tuto komunikaci, potažmo i přemýšlení pomocí znaků, zvládají i primáti. Kde je tedy ten rozdíl mezi námi a opicemi?

Zvláště v Americe proběhlo ve 20.století mnoho pokusů naučit opici komunikovat s lidmi, případně i mluvit. Příkladem můžou být Francine Patterson s gorilou Koko či manželé Gardnerovi s šimpanzicí Washoe. Všechny snahy dostat z těchto primátů kloudné slovo selhaly, ovšem úspěch se dostavil při použití klasické nebo vymyšlené znakové řeči. Jak již bylo řečeno, pro mluvené slovo potřebujeme centrum řeči, ale pro znakovou komunikaci nám stačí pravá hemisféra našeho mozku. Jinými slovy, lidé, kteří mají poškozenou levou hemisféru a nemohou proto mluvit, se stále mohou naučit znakovou řeč a komunikovat pomocí ní. Znaková řeč a mluva jsou tedy na sobě nezávislé. Z tohoto důvodu je možné naučit primáty komunikovat pomocí znaků, ale nikoli pomocí artikulovaných slov.

Obě opice – Washoe i Koko – byly od malička vychovávány v přítomnosti člověka a snahou bylo dopřát jim stejné prostředí a podněty jako lidskému dítěti. Vychovatelé/vědci pro ně byli zároveň i rodiči, což umožnilo opicím, aby si k nim vytvořily blízký vztah a usilovaly o zařazení se do lidského rodu, o kterém věřily, že je jejich, tzn. naučily se s ním i komunikovat. Mimo to, že se tyto opice naučily dorozumět pomocí znaků, projevíly i vlastní tvůrčí schopnost naprosto nečekanou – slova, která znaly, začaly využívat jako nadávky, pro neznámé věci vymýšlely nové znaky spojením těch, které už se naučily a svou znalost znaků využívaly dokonce i pro lhaní svým vychovatelům a ošetřovatelům (zvláště když šlo o popření nějakého přestupku). Také se naučily říkat „ne“ a klást otázky jako „proč?“, když po nich někdo něco chtěl. Mimo jiné se u obou vyskytly lidské projevy emocí. Např. gorila Koko, která měla jako svého domácího mazlíčka kočku. Poté, co její kočku zabilo auto, ukázala své ošetřovatelce tyto znaky ameslanu: „Mračit-plakat-mračit-smutek.“ Krom toho začala i vydávat zvuky podobné vzlykům člověka – byla schopna vyjádřit své emoce, myšlenky. Splnila tím tedy tu definici slova řeč, se kterou pracuji v tomto textu.

Sice se obě opice dokázaly dorozumět s člověkem, ptát se ho, vést jisté rozhovory, správně dodržovat větnou stavbu věty podmět-přísudek-předmět, ale to přece ještě neznamená, že chápaly význam znaků, které používají. Spíše šlo o strojové, naučené skládání znaků za sebe bez znalosti sémantiky. Alespoň toto tvrdí mnozí odborníci zpochybňující schopnost opic používat řeč. Na druhou stranu, podívejme se na to takto: neděláme my lidé vlastně totéž? Vždyť máme naučené, jak se jaká věc pojmenuje (tedy jaké slovo=znak k ní máme přiřadit), z databáze své slovní zásoby vybíráme jednotlivá slova a zasazujeme je do větné

konstrukce, kterou máme naučenou. Nedělají ony opice totéž? Brají znaky, které znají, a dávají je do jednoduché větné stavby, která jim byla vštípena do paměti:

podmět-přísudek-předmět. Ano, jedná pouze o primitivní věty, ale ty jsou pro dorozumívání se s lidmi dostatečné. Navíc byl zaznamenán případ, kdy byl zkoumaný primát přistihnut při tom, jak si znakovou řečí mluvil sám pro sebe a rozhodoval se, co bude dělat. Není to právě to samé, jako když někoho přistihneme, jak si povídá sám se sebou? Není to tedy důkaz toho, že tento primát přemýšlel za použití řeči a svým způsobem se tak v daný moment dostal na roveň lidí?

Je-li tomu tak, nebo ne, přenechejme vědcům, odborníkům, psychologům a filozofům.

Faktem zůstává, že opicím ani jiným zvířatům do hlavy nevidíme a nevíme, co a jak si o nás myslí, stejně jako ony nevědí, co a jak si myslíme my o nich. Možná, že když nějaké dítě v zoo říká mamince „hele, ta gorila má ale divně rozplácly nos“, myslí si gorilí mládě o dítěti něco ve smyslu „jejda, to je ale ošklivý mládě“. Třeba mají svůj úplně odlišný způsob přemýšlení o věcech, třeba význam znaků, které je učíme, opravdu chápou a opravdu pomocí nich vyjadřují svoje myšlenky, nejen skládají do řady znaky postrádající pro ně jakýkoli význam. Jsou-li ale natolik inteligentní, jak si myslím, že jsou, a dokážou-li se tak dobře vyjadřovat ve znakové řeči, nevidím důvod, proč by člověk musel dál lpět na své „výlučné vlastnosti“ a pro svou pýchu shazovat zvířata jako něco méněcenného a nemyslícího. Co když se nám jednou povede najít s těmito „nemyslícími“ tvory společnou plnohodnotnou řeč a nezávazně si při loupání banánu popovídat o tom, jaké je letos v létě ale hrozné vedro a už aby zapršelo, protože jinak se zkaží úroda banánů?